

Journal of Nobility Studies

VIRTUS

20 | 2013

Foskea van der Ven*

Nederlands adelsrecht: een boekbeschouwing

262

Egbert J. Wolleswinkel, *Nederlands adelsrecht. Wettelijke adeldom als historisch gegroeid instituut*, Adelsgeschiedenis, XI ('s-Gravenhage: Stichting De Nederlandse Leeuw, 2012, 320 p.)

De afgelopen jaren is er bij het publiek meer en meer belangstelling voor de Nederlandse adel, getuige de televisieprogramma's die er aandacht aan besteden en de boeken die over de adel zijn verschenen, zoals *Hoog geboren, 250 jaar adellijk leven in Nederland* van Ileen Montijn of de boeken van Dorine Hermans en Daniela Hooghiemstra. De universitaire studies over de adel belichten tot nu toe vooral de sociaalhistorische kant van de Nederlandse aristocratie. Een boek over adelsrecht, dat wel als 'exotisch recht'¹ wordt bestempeld, ontbrak tot nu toe. Slechts weinige juristen zullen in hun dagelijkse praktijk vragen over adelsrecht voorgeschoteld krijgen, hetgeen ook de reden zal zijn dat een (hand)boek over adelsrecht niet voorhanden was en er in de juridische opleiding nauwelijks aandacht aan wordt besteed. In de literatuur is het adelsrecht voornamelijk behandeld in thematische studies (p. 17).

De dissertatie van Wolleswinkel brengt hier verandering in en biedt een goed overzicht van dit bijzondere rechtsgebied, dat onderdeel uitmaakt van zowel het staats- en bestuursrecht, als van het privaatrecht, in het bijzonder van het personen- en familierecht, meer in het bijzonder van het naamrecht (p. 198). Aangezien de auteur al tien jaar als ambtelijk secretaris bij de Hoge Raad van Adel werkt, zat hij dicht bij het vuur. Dit is waarschijnlijk ook de reden dat de verdediging al binnen anderhalf jaar plaatsvond, nadat hij door prof. dr G.R. de Groot was uitgenodigd een proefschrift te schrijven (p. 281).

* University of Groningen – f.a.j.van.der.ven@rug.nl.

1 M. Knapen, *Exotisch recht, Van adelsrecht tot Zuidpoolrecht* (Tilburg, 2011) 1-7. Interview met Egbert J. Wolleswinkel, dat eerder werd gepubliceerd in het juridische magazine *Mr.* in 2011.

Jonkheer David Rutgers van Rozenburg, secretaris van de Hoge Raad van Adel als koning van wapenen bij de inhuldiging van koningin Wilhelmina (foto *Vinkenbos & Dewald, 's-Gravenhage 1898; coll. en foto Hoge Raad van Adel, 's-Gravenhage*)

Wolleswinkel belicht het vigerende adelsrecht aan de hand van actuele vraagstukken en legt het adelsrecht uit aan de hand van de (rechts)historische, politieke en maatschappelijke ontwikkelingen. De rechtshistorische benaderingswijze is de juiste methode het huidige adelsrecht te leren begrijpen. Het onderzoek is behalve op literatuur, voornamelijk gebaseerd op primaire bronnen, te weten op wetgeving, jurisprudentie en op veel niet eerder geraadpleegd archiefmateriaal uit het archief van de Hoge Raad van Adel, dat Wolleswinkel

met wijlen dr. J.C. Kort heeft geïnventariseerd. Hij bespreekt talloze casus, die tot procedures aanleiding hebben gegeven. Er is veel aandacht voor de recente jurisprudentie, waarbij het Europese Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens (EVRM) en het Internationale Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten (IVBPR) een belangrijke rol spelen.

Het boek gaat over de juridische betekenis van de Nederlandse adel in het Koninkrijk der Nederlanden (p. 25). De auteur besteedt vooral aandacht aan de bijzondere positie van het adelsrecht als constitutioneel recht dat van oudsher tot de prerogatieven van de koning behoort (p. 22). De wettelijke adel had vroeger een staatsrechtelijke functie, maar heeft tegenwoordig een louter symbolische en aan het privaatrecht verwante betekenis (p. 16).

Het boek is chronologisch van opzet. De eerste drie hoofdstukken gaan grotendeels over de geschiedenis van de adel en het adelsrecht. Het eerste hoofdstuk 'De adel van het Koninkrijk Holland' begint met de Staatsregeling van 1798, waarbij ons land werd gezuiverd van 'adellijk ongedierte' (p. 27), zoals de patriot Daendels de adel noemde. Wolleswinkel beantwoordt in dit hoofdstuk de vraag waarom in 1809 de adel door koning Lodewijk Napoleon weer in het zadel werd geholpen na een periode van relatieve vrijheid en gelijkheid ten tijde van de Bataafse Republiek (p. 14). Binnen een jaar zou de adel alweer worden afgeschaft. Keizer Napoleon, die al eens tegen zijn broer had gezegd 'Gij moet geen maarschalken, baronnen en graven maken, maar soldaten!', doekte de adel op (p. 37).

In het tweede hoofdstuk 'Nederlandse adel onder de Soevereine Vorst der Verenigde Nederlanden' bespreekt de auteur de vraag hoe de vorst al binnen een half jaar na zijn landing op Scheveningen over een gedegen adelsstatuut kon beschikken, een statuut dat vandaag de dag nog voldoet. De adel herleefde in de Grondwetten van 1814 en 1815: 'De soeverein heeft in den adelstand.' Er waren drie vormen van adelverlening: 1. *erkenning* van de oude inheemse adel die terug te voeren was tot vóór 1579; 2. *inlijving* van buitenlandse edelen in de Nederlandse adel. 3. *verheffing*, dat wil zeggen het verlenen van adeldom aan 'nieuwelingen', die, om hiervoor in aanmerking te komen, moesten afstammen van een regentengeslacht dat vóór 1795 meerdere generaties zitting had in stedelijke, dan wel in landelijke bestuurscolleges. Uit verlichte hoek was nog wel kritiek geuit: 'Als een vader een verdienstelijk man is, kan de zoon gek zijn' (p. 45).

Hoofdstuk drie 'Adelsrecht in het Koninkrijk der Nederlanden' bestrijkt de periode vanaf 1815 tot aan de dag van vandaag met moderne problemen als de invloed van geslachtsverandering op adellijke titulatuur. Zo was een jonkvrouw in 2004 veranderd in een jonkheer en moest de Hoge Raad van Adel adviseren of in de geboorteakte het predikaat moest worden veranderd. De Raad concludeerde dat het geslacht van een lid van Nederlandse adel bepalend is voor de verbuigingsvorm van de verleende adellijke titulatuur. Behalve de naam moest dus ook de titel in de akte worden gewijzigd (p. 195).

In het Koninkrijk had de adel tot 1848 een staatsrechtelijke functie. De erfelijke adel kleepte via de ridderschappen een belangrijke plaats in het provinciaal bestuur en daarmee indirect in de Tweede Kamer. De koning kon uit de adel ook Eerste Kamerleden benoemen (p. 54). Het aantreden van Thorbecke luidde een grote verandering in. De ministeriële verantwoordelijkheid was een feit. Het was gedaan met de standenmaatschappij en de staatsrechtelijke rol van de adel was uitgespeeld (p. 77).

Na de Tweede Wereldoorlog waren er in de Tweede Kamer kritische geluiden te horen over de adelsverheffing. De aanleiding was de aanvraag tot verheffing van twee leden van de Groningse familie Wichers. Dat de Hoge Raad van Adel minister Beel positief had geadviseerd en nog had gewezen op de uitvinding van het snorkelapparaat door een van de Wichers-telgen, een uitvinding die van belang was voor de onderzeebootdienst, mocht niet baten (p. 105). Het kabinet Drees zou uiteindelijk in 1953 besluiten dat verheffingen voortaan achterwege zouden blijven, omdat gebleken was dat de regenten vaak door onderlinge afspraken en niet vanwege hun bekwaamheid lang in het bestuurlijke zadel hadden kunnen blijven zitten (p. 106). Erkenning en inlijving bleven bestaan. Sinds de invoering van de Wet op de Adeldom van 1994 is verheffing alleen voorbehouden aan leden van het koninklijk huis. Zo werd bijvoorbeeld in 2001 aan de kinderen die geboren zouden worden uit het huwelijk van prins Constantijn, de titel graaf/gravin verleend en in 2002 aan Máxima Zorreguieta de titel prinses (p. 186).

Het jaar 1972 betekende een keerpunt voor het adelsrecht. De grondwettelijke bepaling 'de Koning verleent adeldom' werd gewijzigd in: 'Adeldom wordt verleend bij Koninklijk Besluit'. Elf jaar later werd de grondwettelijke bepaling geheel geschrapt en verdween adeldom uit de Grondwet, hetgeen tot gevolg heeft gehad dat adelsrecht als constitutioneel recht is verwaarloosd.

265

De tijden waren veranderd. Koningin Juliana had in 1963 al verzocht in aan haar gerichte brieven termen als 'onderdanige dienaar' of 'gehoorzame onderdaan' te vermijden (p. 111). De koninklijke gunst die adeldom nog steeds was, werd in de jaren 1960 en 1970 in het maatschappelijke verkeer steeds meer als een (on)recht gezien. Er kwamen verzoeken om uit de adeldom te worden geroyeerd. Edellieden beriepen zich op argumenten die varieerden van het hebben van een minderwaardigheidscomplex tot het slechts hebben van adoptiefkinderen. De verzoeken werden echter niet vaak gehonoreerd omdat de (grond)wet niet in die mogelijkheid voorzag. Wolleswinkel verhaalt over een hardnekkige volhouder die in 1984 in het advies van de Hoge Raad van Adel nul op het rekest had gekregen en zich vervolgens richtte tot de Ombudsman van de VARA, Frits Bom. De minister ging overstag, maar onder de voorwaarde dat de adeldom niet aan de kinderen zou worden ontnomen (p. 120).

In dit derde hoofdstuk vergelijkt de auteur de wetgeving betreffende het koninklijk huis en die betreffende de adeldom. Hij geeft antwoord op de vraag waarom de verervingsregels binnen het koninklijk huis, in tegenstelling tot die binnen de adel, in de loop der tijd steeds zijn gemoderniseerd en geëmancipeerd. Terwijl de vorstelijke afstammingsregels binnen het huis (Oranje-)Nassau al in de achttiende eeuw zijn versoepeld en het bij het uitsterven in de mannelijke lijn mogelijk werd dat de vererving in de vrouwelijke lijn plaatsvindt, houdt het adelsrecht volgens het Nederlandse adelsstatuut vast aan vererving uitsluitend in de mannelijke lijn (p. 271). Ter verdediging van het verschil wordt gewezen op de publieke en constitutionele aspecten van het koningschap (p. 132). Onderscheid naar geslacht was bij de vervulling van het publieke ambt ongewenst (p. 234).

Over de wenselijkheid van vererving langs vrouwelijke lijn binnen de adel is in politiek Den Haag jarenlang gedebatteerd. In de Tweede kamer was het onder andere jhr. R.A. Meijer (groep Nijpels) die vond dat het maar eens uit moest zijn met het 'Monumentenzorggevoel' (p. 147). Aan de discussie lijkt inmiddels definitief een einde te zijn gekomen met

een uitspraak van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens te Straatsburg, dat in 1999 heeft geoordeeld dat de adeldom niet beschouwd kon worden als een 'civil right' dat krachtens het EVRM bescherming geniet. Het Hof liet de uitspraak van de Nederlandse bestuursrechter in stand waarin werd bevestigd dat de adeldom niet was overgegaan op een kind dat had gekozen voor de adellijke geslachtsnaam van zijn moeder (p. 158).

Wél vooruitstrevend was het dat de Wet op de adeldom van 1994 het mogelijk maakte dat adeldom overging op buiten het huwelijk geboren kinderen. 'Natuurlijke' kinderen en adoptiefkinderen werden gelijk gesteld (p. 138). De Wet was aangenomen onder minister Van Thijn, die tijdens de behandeling opmerkte dat hij hoopte dat het 'romantische onderwerp dat adeldom voor menigeen betekent' als staande 'aan de periferie van het Nederlandse rechtssysteem' snel werd afgerond. Wolleswinkel vindt de genoemde aanpassing inconsequent. De oude eis van wettige geboorte had naar zijn mening gehandhaafd dienen te worden. Met genoemde modernisering is het uitsterven van menig adellijk geslacht voorkomen, maar tegelijkertijd is verdubbeling van het aantal edellieden voorkomen door vererving langs de vrouwelijke lijn tegen te houden (p. 235).

Ten slotte besteedt Wolleswinkel in dit hoofdstuk aandacht aan het koninklijk huis en bespreekt hij uitvoerig de Wet op het lidmaatschap koninklijk huis van 2002 (p. 160 e.v.). Wolleswinkel legt bijvoorbeeld uit hoe het rechtens is met de titels van Prinses Irene en haar kinderen, die tot de buitenlandse adel behoren omdat hun adeldom niet is gebaseerd op die van hun moeder maar op die van hun vader Charles Hugues prins de Bourbon de Parme. Hij wijst in deze op de felle kritiek die werd geuit op de inlijving in de Nederlandse adel van Irene en haar man met de titel prins(es) en de daarbij horende aanspreekvorm 'Zijne/Hare Koninklijke Hoogheid'. Binnen ons Koninkrijk zou een tweede koninklijke familie zijn binnengehaald, die nog altijd rechten op de Spaanse troon claimt. Hoewel prinses Irene en haar kinderen door het ontbreken van toestemming voor Irene's huwelijk geen rechten op de Nederlandse troon geldend kunnen maken, kon de verleende status binnen de Nederlandse adel voor de leek voor de nodige verwarring zorgen (p. 179).

Hoofdstuk vier is getiteld 'Vigerend adelsrecht aan de hand van actuele vraagstukken'. Deze vraagstukken gaan onder meer over de problemen die edellieden ondervinden met het privilege dat hun tegenwoordig nog rest: de bevoegdheid tot het openlijk voeren en gebruiken van het bij KB vastgestelde adellijke familiewapen en de verplichting van de overheid om adellijke titulatuur op alle officiële stukken te vermelden (p. 197). Met name deze aanschrijfgegevens leveren vandaag de dag problemen op, nu gehuwden en geregistreerde partners mogen kiezen hoe zij willen worden aangeschreven. Volgens traditioneel gewoonterecht nam de vrouw de geslachtsnaam van haar man aan, al dan niet met toevoeging van haar eigen geslachtsnaam. Het Burgerlijk Wetboek (BW) bepaalt sinds 1998 dat gehuwden en geregistreerde partners de bevoegdheid hebben tot sekseneutraal gebruik van hun beider geslachtsnaam (p. 214 e.v.). Het is dus mogelijk dat de man de naam van zijn vrouw kiest. Voor edellieden betekent dit dat de adellijke titel van de vrouw ook voor verbuiging in aanmerking komt, zoals vanouds omgekeerd gold. Zo zou mr. Pieter van Vollenhoven zijn aanschrijfname kunnen wijzigen in Pieter prins der Nederlanden. De wetgeving lijkt echter te botsen met de adellijke gedragscode, waar het gaat om gehuwden van gelijk geslacht (p. 198). Volgens deze code zouden gehuwden van gelijk geslacht niet van 'adellijke geslacht-

naam' mogen wisselen en de daarbij behorende titulatuur mogen gebruiken, wanneer zij allebei of één van hen van adel is. De overheid zou dikwijls zwichten voor de groepscode binnen de adel, maar dat is volgens Wolleswinkel ongewenst. De beperking in naamскеuze levert discriminatie op, omdat de mogelijkheid tot gebruik van de geslachtsnaam van de partner universeel geldt. Het is volgens de auteur dan ook wachten op het bezwaar van een niet-adellijke partner die de titulatuur van zijn/haar adellijke partner van gelijk geslacht wil gaan voeren, maar door een gemeente wordt geweigerd omdat die zich aan de groepscode houdt (p. 215, 217).

Wolleswinkel acht verdere individualisering van het naamrecht gewenst. De gelijkheid tussen mannen en vrouwen kan bij naamgeving alleen gerealiseerd worden doordat echtgenoten en geregistreerde partners hun eigen persoonlijke identiteitsgegevens aanhouden, los van de geslachtsnaam van hun echtgenoot of partner. Laatstgenoemden hebben hun eigen identiteitsgegevens en zullen deze ook hun hele leven blijven gebruiken. Vele gehuwde dames blijven tegenwoordig hun meisjesnaam toch al gebruiken en de gemeente neemt als aanschrijfnaam deze naam als uitgangspunt.

Het boek is in de eerste plaats een juridisch proefschrift over het huidige adelsrecht waarbij veel aandacht uitgaat naar de rechtsgeschiedenis. Hoewel het boek beschrijvend van aard is, is het op sommige punten behoorlijk juridisch-dogmatisch. Toch is het boek niet alleen voor juristen en (rechts)historici interessant en goed leesbaar. Het grote pluspunt van het boek is namelijk dat de auteur – anders dan vaak het geval is in dissertaties – niet alle politieke ontwikkelingen en (rechts)historische achtergronden bekend veronderstelt. Hetzelfde geldt voor de juridische vraagstukken en terminologie. Wolleswinkel zet alles helder uiteen. Zo legt hij bijvoorbeeld uit wat het woord 'douairière' betekent. Iedereen gebruikt het woord als vanzelfsprekend voor de aanduiding van een weduwe van een edelman, maar letterlijk betekent het houdster van een 'douarie', dit is haar deel van de nalatenschap van haar (edel)man. In het boek lezen we verder tal van aardige wederwaardigheden zoals de aanschrijftitel voor een adellijke advocaat: 'Heer en meester'. Kortom, het boek is interessant voor een ieder die belangstelling heeft voor de Nederlandse aristocratie in de breedste zin van het woord. Ook als naslagwerk is het boek waardevol. De auteur heeft in het boek een schat aan bronnen van het adelsrecht in kaart gebracht. Onderzoekers en praktijkjuristen kunnen hier hun voordeel mee doen. Als ik een punt van kritiek mag noemen, dan is het dat ik het minder gelukkig en verwarrend vind dat de auteur in het laatste hoofdstuk, waar hij het vigerende adelsrecht belicht, inhoudelijk terugkomt op een aantal onderwerpen en rechtszaken die hij daarvoor al in hoofdstuk drie in de paragraaf '2002-heden' uitvoerig heeft behandeld. Voor de conclusies en aanbevelingen geldt dat hij het niet laat bij conclusies en aanbevelingen, maar ook nieuwe wederwaardigheden te berde brengt. Het zou duidelijker zijn geweest de zaken op één plaats in het boek 'met huid en haar' te behandelen.

20 | 2013

